

Dragen rechten voor de natuur bij aan een betere bescherming van de natuur?

Verslag van een VMR-webinar op 1 maart 2022

M en R 2022/44

Should Trees Have Standing? Zo luidde de titel van het artikel waarmee Christopher Stone in 1972 het idee van Rechten voor de Natuur in de westerse wereld introduceerde. Vijftig jaar later is deze vraag actueler en relevanter dan ooit, want sindsdien is de gezondheid van de aarde er beslist niet op vooruitgegaan. Omdat de mens hiervan de belangrijkste oorzaak is, vormt de verhouding van onze rechtssystemen ten opzichte van de natuur een belangrijk discussiepunt. Het idee van Rechten voor de Natuur stelt dat de mens rechten moet toekennen aan de natuur, zodat onze antropocentrische rechtssystemen ecocentrischer worden en de natuur, of elementen daarvan, niet meer zomaar als stom object behandeld kunnen worden. Dit idee vindt wereldwijd steeds meer gehoor en was daarom op 1 maart 2022 het onderwerp in het webinar van de Vereniging voor Milieurecht. Tijdens het webinar spraken drie deskundigen op het gebied van Rechten voor de Natuur over de vraag: dragen Rechten voor de Natuur bij aan een betere bescherming van de natuur?

Na een introductie door Kars de Graaf werd de eerste presentatie gegeven door Tineke Lambooy. Zij is, samen met andere onderzoekers, bezig om de huidige initiatieven voor Rechten voor de Natuur in kaart te brengen. Dat dit een zeer omvangrijk onderzoek is blijkt wel uit het feit dat er sinds 2006 al zo'n 400 initiatieven van de grond zijn gekomen, waarvan ongeveer de helft ook daadwerkelijk heeft geleid tot een vorm van toekenning van rechten aan de natuur. Al deze gevallen worden bijeengebracht in een database waarin verschillende categorieën uiteindelijk zorgen voor een uitgebreid maar handzaam overzicht. Die categorisering is belangrijk omdat Rechten voor de Natuur in allerlei soorten en maten gestalte kunnen krijgen, zoals ook bleek uit de voorbeelden die genoemd werden. In Nieuw-Zeeland en India kregen rivieren rechten toegekend, in de baai van San Francisco hebben dolfijnen en walvissen het recht om niet gevangen of gedood te worden. In weer andere gevallen kan het zelfs om een individueel dier gaan, zoals de Argentijnse orang-oetan Sandra, die dankzij haar nieuwe status niet langer als juridisch object beschouwd kan worden (al levert dat gezien de enorme publiciteit voor haar verhaal kennelijk niet automatisch privacy-rechten op). Ook de manier waarop de Rechten voor de Natuur worden toegekend, verschillen. Zo is bijna de helft van de toegekende rechten via plaatselijke regulering tot stand gekomen. Enerzijds zegt dat wellicht iets over het belang dat mensen hechten aan natuur in hun eigen leefomgeving, anderzijds moet daarbij

worden aangemerkt dat het merendeel van die initiatieven uit de VS afkomstig is, waar NGO's via lokale wegen Rechten voor de Natuur proberen te bereiken. Inmiddels wordt ook diep nagedacht over mogelijkheden om Rechten voor de Natuur in Nederland te bewerkstelligen. Het gaat daarbij vooral om gebieden, zoals de Waddenzee, de Noordzee, de Maas, de IJssel en Amelisseweerd.

Vervolgens was het woord aan Laura Burgers. Haar presentatie begon met een verraderlijk moeilijke vraag: Wat is duurzaamheid? En wie bepaalt dat? Deze vragen lijken wellicht wat al te filosofisch en vaag voor een juristenpubliek, maar Laura Burgers liet zien dat nadenken hierover geen overbodige luxe is, juist niet voor juristen. Duurzaamheid is in ieder geval niet hetzelfde als duurzame ontwikkeling. Het Brundtland-rapport heeft die term gedefinieerd als 'ontwikkeling die de behoeften van de huidige generaties beantwoordt zonder de behoeften van toekomstige generaties in het gedrang te brengen'. Burgers vindt het een antropocentrische definitie waarbij kennelijk louter de behoeften van *mensen* tellen.

Ook het oplossen van het klimaatprobleem kan niet gelijkgesteld worden aan duurzaamheid. De theorie van de Planetary Boundaries laat immers zien dat er meer factoren zijn om de aarde een leefbare planeet te houden (denk daarbij aan biodiversiteit, het gat in de ozonlaag of de stikstofconcentratie). Met al deze kennis lijkt duurzaamheid een breder begrip te zijn, waarin sociale, economische en ecologische belangen in evenwicht dienen te blijven. Maar nu naar het recht, want daar krijgt het begrip duurzaamheid uiteindelijk praktische betekenis. Het zojuist genoemde systeem van de Planetary Boundaries stelt ons voor een probleem: als er een grens is tot waar de oceanen kunnen verzuren voordat een onomkeerbaar punt wordt bereikt, heeft de mens dan het recht die grens op te zoeken? En wat te denken van stikstof? Kennelijk bepaalt de mens wat duurzaamheid is. Ondanks de enorme hoeveelheid aan kennis die het systeem van Planetary Boundaries al verworven heeft, toont het dus ook een keerzijde: het systematiseren en in kaart brengen van de aarde instrumentaliseert de natuur. Hoe beter wij weten wanneer het glas overloopt, hoe onbezorgder wij het glas tot aan de rand vullen. Dat de natuur daar wellicht anders over denkt doet er dan niet meer toe. Op basis van deze gedachte denkt Laura Burgers na over Rechten voor de Natuur als private rechten. Op die manier zou wellicht de publieke belangenafweging, waarbij altijd ruimte is voor een prevalerend belang van de meerderheid, vermeden kunnen worden. Als een natuurgebied contracten zou kunnen sluiten en over eigendommen zou kunnen beschikken zouden de Planetary Boundaries er niet langer toe doen, maar zou

¹ Rens Claerhoudt is student aan Tilburg University.

bijvoorbeeld het eigendomsrecht van een bos ertoe kunnen leiden dat men een boom niet mag kappen.

Echter, ook het eigendomsrecht kent zijn grenzen, zoals Björn Hoops in de laatste presentatie liet zien. Hij keek naar de implicaties van het eigendomsrecht met betrekking tot de vraag: Wat zou er gebeuren als de natuur eigenaar van zichzelf was? Anders gesteld: Als de natuur grondrechten heeft, wat kan de mens dan niet meer doen met de natuur? Net als vrijwel alle grondrechten is het eigendomsrecht niet absoluut. Zo zou de staat een bos dat eigenaar is van zichzelf kunnen onteigenen op het moment dat de staat een weg door het bos wil aanleggen. Daarnaast zijn er andere beperkingen op het eigendomsrecht die een rol zouden kunnen spelen. Een voorbeeld van een directe beperking van het eigendomsrecht van het bos is dat een meer in het bos mag worden vervuild. Hiervoor zou – anders dan nu – een wettelijke grondslag vereist zijn. Daarnaast moet de beperking een publiek belang dienen en evenredig zijn. Anders is zij onrechtmatig. Vanuit het milieurecht levert dat een prikkelende gedachte op: het milieurecht beschermt de natuur door het menselijk handelen te beperken. Immers, zonder milieurecht zou alles met betrekking tot het milieu zijn toegestaan, want niet gereguleerd. Maar in het scenario dat de natuur eigenaar is van zichzelf zou de verzameling regels die nu het milieurecht vormt niet langer de natuur beschermen maar juist mogelijkheden scheppen waarmee menselijk vervuilend handelen is toegestaan. De natuur verplaatst zich dan van *object beschermd door het milieurecht*, naar *subject beperkt door het milieurecht*. Milieurecht wordt dan vervuilingsrecht! Daarnaast kan er sprake zijn van indirecte beperkingen. Denk hierbij aan stikstof die overwaait en ergens anders schade veroorzaakt. Hoe beschermt de natuur als eigenaar van zichzelf zich tegen deze realiteit? De bescherming van het bos door het eigendomsrecht zal hierbij kleiner zijn dan bij directe beperkingen omdat geen wettelijke grondslag voor de vervuiling is vereist en de beschermde belangen van de vervuiler ook een rol gaan spelen.

Hoops sloot daarna af met de problematiek die terecht naar voren kwam in alle presentaties. Het toekennen van recht aan de natuur biedt vele mogelijkheden, maar levert momenteel ook veel juridische en filosofische vragen op. In iedere mogelijke vorm van Rechten voor de Natuur worden grenzen van het huidige systeem uitgedaagd, soms subtiel, soms door een harde botsing. Daarbij speelt de gedachte op dat ons huidige rechtssysteem wellicht zo fundamenteel op mensen is gericht dat alleen Rechten voor de Natuur niet voldoende zullen zijn om de natuur daadwerkelijk tegen ons vervuilende gedrag te beschermen. Hoogstens zouden Rechten voor de Natuur 'de minst slechte oplossing' kunnen zijn, zoals Laura Burgers de beroemde woorden van Winston Churchill parafraseerde. Om de hoofdvraag van deze middag te beantwoorden is dan ook meer kennis nodig over de effectiviteit van de succesvolle initiatieven, een taak die onmiddellijk aan Tineke Lambooy werd meegegeven, zodat er voor 2032 alvast een volgende VMR-bijeenkomst

over dit onderwerp kan worden geagendeerd. Na deze ingewikkelde vraagstukken te hebben benoemd wees Kars de Graaf het publiek op de beste methode om erachter te komen of het werkt: 'Misschien moeten we ook gewoon aan de gang.'